

Sidi Mohammed ben Ismail of Algiers

**THE CRIMEAN WAR AND THE ALGERIANS / TRANSLATION FROM ARABIC,
INTRODUCTORY ARTICLE AND COMMENTARIES BY O. Alimenko**

Olha Alimenko
PhD (Philology)
Kyiv National Linguistic University
73, Velyka Vasylkivska St., Kyiv, Ukraine
olha.alimenko@knlu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-0186-6909

The publication presents the Ukrainian translation of the poem “The War of the Ottomans with the Moscovites” better known as “The Crimean War and the Algerians”, composed by Cheikh Sidi Mohammed Ben Ismail of Algiers in Arabic around the mid-1850s. This qasida is a representative example of North African *Malhūn* poetry. The poem was first published in 1907 in the *Revue Africaine* journal accompanied by the French translation made by Cheikh Mohamed Ben Cheneb, a famous Algerian scholar.

The poem provides a detailed description of events of the Crimean War 1854, examining both the military activities and the broader political context of the period. It emphasizes the severity and brutality of the battles, as well as the hardships and sacrifices endured by Algerian soldiers operating in distant territories. Structurally, the poem represents a synthesis of literary forms: it functions as an epic by depicting actual historical events with narrative coherence and dramatic intensity, while simultaneously serving as a panegyric that honors the Prophet Muhammad. This dual character allows the work to operate on both historical and devotional levels, offering insight into the interplay between political, military, and religious dimensions in mid-19th-century North African literary production.

The introduction offers a detailed analysis of the poem’s artistic and structural features, addressing its compositional framework, narrative strategies, and the deployment of poetic and rhetorical techniques to represent historical events and convey moral and religious messages. It clarifies specialized terminology, contextual references, and culturally specific expressions to facilitate a precise understanding of the text within its historical and literary milieu. Furthermore, the commentaries provide brief yet critical information on the historical figures and Quranic characters mentioned in the poem, thereby situating the work within the related spheres of 19th-century North African history, Islamic literary tradition, and the broader socio-political context of the Crimean War.

Keywords: Algerian literature; Crimean war; *malhūn*; poetry; qasida; Sidi Mohammed ben Ismail of Algiers

Сіді Мохаммед бен Ісмаїл ал-Джазаїрі

**КРИМСЬКА ВІЙНА Й АЛЖИРЦІ / ПЕРЕКЛАД З АРАБСЬКОЇ,
ВСТУПНА СТАТТЯ ТА КОМЕНТАРІ О. С. АЛІМЕНКО**

Кримська, або Східна, війна (1853–1856 рр.) є одним із наймасштабніших конфліктів ХІХ ст. за кількістю держав, що взяли в ній участь, а також за чисельністю загиблих, що полягли за час її перебігу. Хоча основними ворожими сторонами були Росія та Османська імперія, загалом ця війна налічувала понад 20 країн-учасниць

(якщо рахувати сучасні незалежні держави) [Реент 2014, 227], зокрема й Велику Британію, Францію і Сардинське королівство, чий внесок у допомогу Османській імперії став найвагомішим серед її союзників. Однак це не єдина її унікальність. Після винайдення телеграфу швидкість комунікації багатократно зросла, завдяки чому Кримська війна стала першою “медійною війною”, яка була детально висвітлена журналістами, проілюстрована художниками і фотографами [Но 2024]. Цей конфлікт уперше засвідчив, що бойові дії можуть іти не тільки на реальному фронті, а й на сторінках популярних видань. Саме в цей період західноєвропейська публіцистика почала надавати широкого розголосу гостросоціальним темам, а також навчилася вправно застосовувати пропагандистські технології. Наприклад, сатиричні часописи “Le Chavivari” (Париж), “Punch” (Лондон) протягом війни активно публікували політичні карикатури, головними меседжами яких були виправдання в очах читачів участі Франції та Англії у війні, прославляння хоробрості союзних військ та розвінчання міфів про військову і фінансову могутність Російської імперії [The Crimean War... 2017]. А низка впливових видань, серед яких передусім “The Times”, доносили до громадськості інформацію про важке становище військових, спричинене неефективним командуванням, про героїзм солдатів і медичного персоналу, що брали участь у кампанії; публікували листи солдатів, свідчення очевидців, подорожні нотатки тощо [Но 2024].

Таке широке висвітлення цієї кампанії у пресі мало значний вплив на розвиток тогочасної соціально-політичної думки, а також знайшло своє відображення в художньому дискурсі народів, які так чи інакше брали участь у цьому збройному конфлікті. Наприклад, поствоєнна рефлексія породила низку нових жанрів в Османській імперії, позначених загальним терміном “література війни”: поетичні форми *газаватнаме* і *манзуме*, історичні хроніки, мемуари, офіційні історіографічні праці тощо [Şahin 2015].

Тема Східної війни також висвітлена в алжирській поезії *мальхун*. Касида шейха Сіді Мохаммеда бен Ісмаїла ал-Джазаїрі “Війна османів з московитами”, більш відома під назвою “Кримська війна й алжирці”, вперше надрукована в 1907 році в журналі “Revue Africaine” разом із французьким перекладом, виконаним шейхом Мохаммедом Бен Шенебом [Ben Cheneb 1907, 169–222], постає як відображення драматичної долі алжирського народу, змушеного воювати та гинути в лавах французької армії “на полях чужих битв”.

Сіді Мохаммед бен Ісмаїл ал-Джазаїрі (~1820–1870 рр.) був родом із селища Уед ель-Руман неподалік столиці Алжир. Його зростання припало на часи великих політичних змін, оскільки в 1830 році Франція, скориставшись слабкістю Османської імперії, окупувала північні регіони Африканського континенту та оголосила їх частиною своєї території. Ця подія стала початком політики францифікації, що проводилася щодо місцевого населення. А проте поет здобув традиційну ісламську освіту, яка включала вивчення Корану і богослов’я. У підлітковому віці, попри незгоду батьків, Сіді Мохаммед покинув навчання, присвятивши себе поезії та подорожам країною, і вже до середини XIX століття став одним із найяскравіших алжирських представників поезії *мальхун* [Ben Cheneb 1907, 169].

Поезія *мальхун*, або “народна поезія”, – це загальний термін, який охоплює різні жанри народної творчості країн Північної Африки, написані місцевими діалектами арабської мови. Саме використання локальних говірок замість класичної мови вирізняє ці твори з-поміж величезного корпусу арабської поезії. Цей напрям почав зароджуватися паралельно з процесом арабізації регіону, проте остаточного оформлення набув лише в XVI столітті: спершу в Марокко, а згодом поширився на все північноафриканське узбережжя аж до Лівії. Існує дві стильові “школи” *мальхун*: міська і бедуїнська [Dellaï 2015, 47]. Вони відрізняються ступенем наближення до

класичної мови та вмістом тюркізмів і запозичень з берберських мов. Тематичний спектр цих творів також поділяється на дві групи: “легка” (калам ель-газль) і “серйозна” (калам ель-джід) поезія [Dellaï 2015, 52]. До “легкої” поезії входить інтимна, жартівлива, сатирична і сороміцька лірика, яка описує радощі життя, кохання, красу жінок тощо. До “серйозної” поезії належать панегірики на честь життя Пророка і святих, епічні оди-описи історичних подій, магичні поеми-замовляння для зцілення хворих, віршовані передбачення, соціально-політичні і пропагандистські нариси тощо. Виникнувши внаслідок прагнення місцевих народів зберегти свою самоідентифікацію на тлі арабського культурного і мовного домінування, поезія *мальхун* передусім слугувала засобом збереження історії берберських народів та передачі цих знань наступним поколінням.

Цій меті також слугує поема шейха Сіді Мохаммеда бен Ісмаїла “Кримська війна й алжирці”. Цей твір виник як вияв рефлексії суспільства щодо участі алжирських загонів у складі французької армії у збройних конфліктах по всьому світу.

Після завоювання Алжиру в 1830 р. місцеве населення було змушене активно вступати в ряди армії окупантів. Діти з бідних верств населення зараховувалися до військових шкіл, після випуску з яких вони ставали офіцерами французьких збройних сил і починали служити в колоніальних військах. Там на них чекали релігійна й етнічна дискримінація, “скляна стеля” в досягненні посад і звань, жахливі умови служби та перші бойові ряди у воєнних сутичках від Мексики до Індокитаю, Перша і Друга світові війни. Наприклад, у Кримській війні брали участь від 8 тис. до 10 тис. алжирських солдатів, частина з яких померли не на полі бою, а через брак постачання, холод та епідемії холери і тифу [Chitour 2025]. Дуже часто їхній внесок у французькі перемоги замовчувався, а кількість загиблих ігнорувалася. Особи солдатів, що померли під час війни й були поховані у Криму, досі залишаються неідентифікованими, оскільки часто вони служили під номерами, приписаними до батальйонів [Khatibi 2023]. У середині XIX ст. алжирське суспільство вже відчувало глибоку несправедливість через те, що їхні сини гинули десь далеко в битвах із невідомими їм країнами заради перемог, які приписувалися Франції, Англії та Османській імперії.

Поема “Кримська війна й алжирці” покликана прославити й увіковічити подвиг цих воїнів. Цей твір має будову традиційного панегірика на честь пророка Мухаммада, перемежованого вкрапленнями епічної драми, яка описує страждання і подвиги солдатів та реалії війни. Віршована форма складається зі вступної частини і 33 куплетів, що разом налічує приблизно 168 рядків. Текст містить діалектизми, характерні для столичного регіону алжирського діалекту арабської мови, велику кількість синонімів, подвійних рим, метафор і порівнянь. Також у структурі деяких куплетів трапляються елементи діалогічного мовлення.

Автор прославляє відвагу алжирських солдатів та відображає війну як джигад: допомогу мусульманам Османської імперії в боротьбі проти невірних. З огляду на той факт, що Російська імперія розпочала Кримську війну, використавши як привід відмову Османської імперії у вільному доступі паломникам до християнських святинь на її території, позиція автора у творі співвідноситься з історичною достовірністю.

У цій публікації вперше пропонується переклад повного тексту поеми українською мовою. Нумерація куплетів подана римськими цифрами. Точна дата створення поеми не відома, але в тексті зображені події 1854 року, що дає підстави зробити припущення, що цей твір був написаний до закінчення війни. Текст супроводжується коментарями, які належать авторці перекладу.

Переклад поеми шейха Сіді Мохаммеда бен Ісмаїла ал-Джазаїрі “Кримська війна й алжирці” зроблено за виданням [Ben Cheneb 1907, 169–222].

* * *

Шейх Сіді Мохаммед бен Ісмаїл ал-Джазаїрі, хай помилує його Аллаг, сказав:
Во ім'я Всевишнього ми починаємо цю "Мантію"¹ для тих, хто любить [оповіді про славетні звершення ісламу];

Добра звістка про перемогу розвіює будь-який смуток.
Моліться за пророка Мухаммада, чоло якого сяє,
Хай Бог буде задоволений його сподвижниками – товариством праведних!
Безустанно благайте про звитягу для хоробрих воїнів,
Хай Аллаг дарує її громаді світла.

Благаю вас, о люди, просить у Бога перемоги!

* * *

I

О всемогутній небесний Владико, віряни до Тебе вдаються.
Даруй допомогу воїнам у битві – всі мусульмани благають Тебе!
Лише Твоя твердиня непохитна, тож яви милість людям, що з молінням підносять руки.

Серця Твоїх рабів страждають, стомлені від марева, що їх гнітить.
Щодня приходять тривожні вісті, які збурюють душу.
О Аллагу, заради Володаря всіх володарів будь милостивий у своїх діяннях!

Боже, зглянься над своїми рабами, бо Ти – милосердний.
Немає доброї звістки, що могла б прикрасити вечір.
Щодня надходять новини різні й тривожні,
Від їхньої кількості розум втрачає спокій.

II

О Ти, повний щедрот, розрадь нас, звістивши про перемогу!
О мій Господи, нехай зникне ця мука вірян. О Ти, до Кого ми прагнемо,
З воїнством ангелів підтримай нас і розбий полчища невірних.

Даруй перемогу військам ісламу заради Обраного², улюбленця Твого.
Праведне товариство вирішило захищати Твою релігію.
Вияви милість до всіх людей, що об'єднуються проти тих, хто поклоняється іншому, ніж Ти.

Даруй перемогу Твоєму слугі, повелителю вірян Абдул-Меджиду³,
Захиснику релігії Обраного.
Усі воїни ісламу, готові до самопожертви, піднялися на його заклик.
Вони віддають своє життя заради оборони релігії Божої.

III

Султан Абдул-Меджид сказав улемам міст і візірам:
"Московит, задумавши нашу погибель, розпочав проти нас війну своїми численними арміями.

Я битимусь за релігію Пророка, і Всемогутній Аллаг дарує мені перемогу".

Славетний Намісник сказав:
"Кожен воїн, що виживе, дістане втіху, чи то він боровся за честь, чи за справу Божу;

А хто загине, той мученик. Гуріі⁴ поведуть його до палаців вічного раю".

У тяжку годину, коли життя полишає воїнів,
Гурії з'являються перед своїми чоловіками.
Грайливі і ласкаві, подруги героїв
Наливають своїм чоловікам райські вина.

IV

Люди Сунни⁵ відповіли:
“Ми чуємо твій заклик! О царю часу, що перебуваєш на найкращому шляху,
Ти – хранитель Завіту. Ти – намісник Прославленого [Мухаммада].
Ми віримо в Аллага, у Його Пророка та в послух повелителю, який іде правед-
ним шляхом”.

“Звідусіль приходять до тебе союзники і святкують з тобою.
З непохитною рішучістю султани й беї прямують до тебе.
Навіть люди у віддалених краях моляться Богу, щохвилини просячи для тебе пе-
ремоги”.

“З Донголи⁶ прийдуть до тебе дужі воїни.
Від Єгипту до Індії та земель Бухари⁷,
З кожного краю паші привезуть тобі могутні війська,
З гарматами, рушницями та шаблями”.

V

Вельможі двору радіють і задоволені словами, що їм кажуть.
Вони здіймають руки до Всевишнього й моляться Творцю про перемогу.
Вони благають Його Іменем Преславним і заслугами щирого Пророка.

Коли в день бою настане година страшна,
Війська ісламу краще зникнуть, ніж житимуть у приниженні;
Ми оживимо релігію ісламу, і перемога Божа супроводжуватиме нас.

Прапори ісламу ніколи не були свідками приниження вірян;
І навіть невірні поспішили до султана, щоб прийти йому на допомогу –
З воєнними кораблями, вишикуваними до бою у протоці,
Чекаючи, коли він подасть їм знак до битви.

VI

О Ти, що чуєш молитви Твоїх створінь, що виконуєш бажання тих, хто взиває до
Тебе,

[Молю Тебе] заради заслуги Твого знання, яке все охоплює,
Заради таємниць Твого невидимого світу,
Заради гідності, що підтримує Твій Престол, і ознак Твоєї високої сутності.

Ти – найщедріший! Хто покладає надію на Тебе, не сподівається даремно.
Твоє слово – істина досконала. Ти виконуєш бажання того, хто Тебе благає.
Дай сили військам ісламу, о беззаперечний Царю без співправителя!

Даруй перемогу військам народу Того, Хто заступається перед Богом за гріш-
ників;

Зроби їх численними в очах невірних;
Підтримай мусульман проти народу проклятого,
Бо захист і перемога надходять від Того, Хто знає все.

VII

Я взиваю до Тебе Твоїм величним Іменем заради Твого всеосяжного знання,
Заради Трону⁸, який Ти явив, о Вічний; заради Скрижалі, Пера і Трону;
Через ангелів вірних і чистих серцем, через клятву ширу, людську та ангельську.

Заради кожного, кого прийняв Бог, о Ти – єдина моя надія,
О Ти, що знаєш усі таємниці, простягни Свій захист над Стамбулом,
Щоб війська проклятих ворогів були принижені і платили данину.

Даруй військам ісламу величну перемогу,
Таку, яку здобув Алі Гайдар⁹.
У бідах змужніли герої.
Вони відродили релігію ісламу, релігію Обраного.

VIII

Боже, заради того, що було послано Улюбленому, чії імена такі прекрасні,
Даруй перемогу військам імперії Стамбула – повелителя великих міст,
Що вирушають із сурмами й барабанами, з молитвою до Заступника мусульман.

О Аллагу, захисти цих людей від лихого ока заздрісників.
Мусульмани вирушають у священну війну проти християн, бо ворожі війська
вже зібрані у полки.

Даруй блискучу перемогу народові Твого улюбленця Ахмада¹⁰.

Мусульмани поволі просуваються вперед,
Аж поки не опиняться лицем до лица із ворогом: вогонь проти вогню.
Воїни зводять грізні укріплення та копають підземні тунелі,
Аби підірвати супротивника.

IX

Всі стали до бою. Кожен іде в атаку, і поступово боротьба стає запеклою.
Снаряди сиплються, немов град; гарматні ядра свистять, вимальовуючи коло.
Кулі ллються дощем на людей, які падають цілими хвилями. Довкола різанина.

О мій брате, ця баталія – страшне лихо, якого ніколи не траплялося раніше.
Ті, хто був присутній [у бою], описували цю подію.
А якась газета, купивши новини за гроші, опублікувала подробиці битви.

Ніколи серед народів минулого не бачили подібної баталії.
Книги було переглянуто і нічого подібного там не знайдено.
Війська стоять одне навпроти одного на берегах річки,
І чути гуркіт їхніх гармат, схожий на грім.

X

Віряни та невірні кидають бомби і ядра один в одного.
Бомби описують свою траєкторію і, падаючи, розлітаються на уламки серед сол-
датів.

Кожен уламок спричиняє бійню: одних розсікає на шматки, інших розчавлює.

О, якби всі люди могли побачити, як рухаються наші війська на полі бою!
Вони б узріли, що мусульмани могутнім потоком ринуть на ворога з усіх сторін;
А московити, немов щури, розбігаються перед нашим військом.

Вони [московити] бачать, як наші війська наступають з усіх боків хвиля за хвилею:

Курди, перси, темношкірі невольники¹¹ та вільні люди.
Командир армії ісламу настільки могутній,
Що не зважає ні на що, окрім свого війська.

XI

Іноземні капітани, очікуючи [кінця битви], вражені завзяттям наших воїнів.
Мусульмани хвилями кидаються на поле бою; кожен загін б'ється у власній манері.

Гримлять бойові гармати, і здалеку їх чути, немов грім.

Тисячі загиблих були вбиті здалеку, так і не наблизившись до ворога.
Капітани стоять у ряд, щоб порохувати мертвих,
І, змагаючись між собою у завзятті, беруть підзорні труби, щоб краще бачити.

Вони піднімаються на пагорби і записують перебіг баталії так,
Як це спостерігають на власні очі.
Від цієї битви здригаються навіть найхоробріші воїни,
Адже війни, у якій брали б участь мільйони бійців, ще ніколи не було.

XII

Боже, заради Того, Хто є очима Милосердя, даруй перемогу Його народові, щоб він радив!

Правовірні атакують ворога. Бій стає настільки запеклим, що немає дороги назад.

Дим і курява здійняли таку густу хмару, що небо почорніло.

Сутичка і далі лютує; порох сиплеться без ліку.
Земля поступово вкривається трупами і пораненими.
Правовірні, дійшовши до річки, шукають плоти, щоб її переплисти.

Але поки тисячі людей намагаються перетнути водяний потік,
Невірні зустрічають їх щільним вогнем.
Мусульмани, християни, риба – все змішалось разом у воді.
І річка почервоніла від крові.

XIII

Наші хоробрі воїни стрибають на протилежний берег і йдуть в атаку на ворога, вигукуючи:

“О Найщедріший, захисти нас!” А між ними лунають радісні крики гурій.

Правовірні, безупинно закликаючи Аллага і Пророка, ступають по самих трупах.

День потемнів, немов ніч. Сутичка триває у гробовому мовчанні.
Кров ллється потоками, збираючись у калюжі на рівному місці.
Поранених небагато, бо більшість полягли мертвими.

Перемога Божа засяяла і постала перед очима вірян.
Ошуканий вмілими маневрами супротивник намагається втекти, але потрапляє в полон.

Завдяки приготіваній вибухівці і залізним киркам
Мусульмани вдираються в добре укріплені ворожі форти.

XIV

Правовірні з ім'ям Бога Кааби¹² на вустах захоплюють прапори на редутах ворога.
[Починається рукопашний бій]
Виблискують шаблі й багнети. Битва точиться навкруги, скільки сягає око.
Голови відсікаються від тіл. Воїни ісламу б'ються в потоках крові.

Ідолопоклонники гинуть, їхнє войовниче завзяття згасає.
Мусульмани з усіх боків тіснять ворожі армії, що хвилями затоплюють поле бою.
Вони переслідують невірних, завдаючи їм колючих та рубаних ударів, і ці клятві війська розбиті.

Ворог готував вибухівку, щоб підірвати вірян, якщо їхня армія наважиться на штурм.
Але яке ж розчарування! Він сам став здобиччю мусульманських армій,
Які захопили його гармати та взяли в полон
Велику кількість солдатів і кількох генералів!

XV

Переможці надсилають до Стамбула здобич, захоплену того дня:
Військові знаряддя, мортири, людей, коней. Полонені капітани тремтять усім тілом.
Їх зустрічає натовп. Навіть консули виходять, щоб насолодитися цим видовищем.

Гармати салютують на знак тріумфу, коли прибувають трофеї перемоги.
Віряни з радістю прощають один одному, немов у день свята жертвопринесення.
Вони обдаровують подарунками гінців, які принесли їм щасливі новини про битву.

Натовп тісниться з усіх боків.
Люди прибувають з Ускюдара¹³ на човнах, якими вправно керують веслярі.
Аж із Галати і Касим-Паші всі радісно вигукують,
Що московські війська були взяті в полон.

XVI

Повернімося до розповіді про поразку ворога.
Московити у безвиході металися і тікали, не озираючись назад.
А їхні капітани даремно кричали: "Обличчям до ворога!"
Мусульмани переслідували їх безустанно, і запал боротьби розпалював серця бійців.

Чотири тисячі мусульман і тридцять тисяч невірних загинули в цій битві.
Скільки ж трупів, позбавлених поховання, стало поживою для хижаків і птахів!
На суші й на морі Аллаг дарував перемогу воїнам ісламу.

Правовірні захопили великі міста.
Вони вивезли з них багатства та фортові гармати.
Пригнічені ворожі війська розпорошилися по містах
І безупинно будують укріплення.

XVII

Проклятий московит почав благати укласти мир,
Бо не знайшов він жодної іншої хитрості.
Повністю принижений, він відправив до Франції своїх посланців.

Консули сказали одностайно:

“Султан більше не такий, як раніше. І його не цікавить припинення війни.

Ти замислив у своїй зарозумілості, покладаючись на свою силу, захопити Стамбул,

Досягти християн і взяти всю країну: Схід і Захід.

Але ти потрапив до рук рішучих воїнів.

Султан армії ісламу дав тобі гірке питво:

Він поклав у могилу тисячі твоїх людей

І забрав у тебе величезні землі та могутні міста”.

XVIII

Головнокомандувач щодня віддає розпорядження ховати загиблих після битви.

Бійцям з кожного загону, відповідальним за поховання, наказано не залишати жодного трупа,

Аби вранці, під час атаки на ворога, нові тіла не додавалися зверху до старих.

За домовленістю після поховання загиблих солдати відпочивають.

Ті, хто гине у битві, отримують у нагороду гурій. Їхнє життя триває завдяки їхній боротьбі.

Вони воліють пролити свою кров на полі бою, ніж чекати, поки смерть застане їх удома.

Правовірні воїни живуть блаженно у вічному раю.

Вони насолоджуються щастям у розкішних палацах серед гурій.

Тіла ж невірних, залишені без поховання, схожі на смердючі бурдюки.

Вони стають поживою для хижаків та птахів.

XIX

На суші й на морі гучний тріумф воїнів ісламу.

На морі сутичка була запеклою, і багато кораблів пішло на дно.

Мусульмани радісно торжествують. Релігія Пророка встояла перед небезпекою.

Хвала і подяка Тобі, о Творцю світів!

Даруй перемогу народові Твого Пророка і знищ несправедливих!

Правовірні чекають на звершення Твоєї милості.

Цар Олександр Великий, Зуль-Карнайн¹⁴, хоч і були сміливими,

Не воювали проти гарматного вогню.

Твоя перемога велична,

І Ти дарував її, о Захиснику, народові Твого Друга [Мухаммада].

XX

Клятий московит був украй спантеличений і збирав війська, щоб продовжити війну.

Іноземні держави одностайно втрутилися й [закликали його попросити миру],

Адже успіхи мусульман у цій боротьбі вже налякали світ.

Султан звільнив полонених і використав бойові кораблі, щоб забезпечити себе провізією.

Для невірних життя стало важким: шлях до квітучих земель відрізано.

Конвої, які ворог спрямовує до своєї армії, не прибувають.

Султан же безперестанку відправляє до своїх військ човни, навантажені харчами.

Щомиті можна було бачити, як прикрашені прапорами кораблі
Пливли Стамбулом і щодня доправляли провіант.
А народ черпав зі скарбів Всевишнього,
Тоді як чорні невільники та вільні люди прибували з Єгипту [везучи продовольство].

XXI

Мусульманські полководці прибувають на суднах, заповнених військами.
Вони оглядають поля битв і радяться, як далі вести війну.
Члени Ради збентежені і розгублені, бо правовірні, розпалені перемогою, рвуться уперед.

Султан, очоливши загартоване у боях військо, вступає в серйозний бій.
Невірні жахаються цієї війни, настільки вона люта,
Адже армії ісламу наступають, вигукуючи: “Боже, благослови Пророка!”

Тоді іноземні держави кажуть: “Мусульмани – це мужі війни.
Настав час покласти край боротьбі, адже кількість загиблих уже дуже велика”.
І за спільною згодою вони надсилають до московита парламентарів,
Пропонуючи укласти мир за умови сплати відшкодування, яке задовольнить султана.

XXII

Московит не дає жодної відповіді іноземним посланцям і готується воювати далі.

“Він стоїть на своєму, – кажуть держави, – і вважає принизливим підкорятися,
Тоді як султан наступає йому на п’яти і трощить його війська”.

Султан, спираючись на свої сили і понад усе на допомогу Аллага,
Переслідує ворога з армією, яка стала непереможною завдяки Обраному.
Війська невірних варто знищити. На війні вони нічого не варті.

Інші держави схвалюють пропозиції султана і допомагають домогтися їхнього прийняття.

Настане слухний день, коли вісті стануть відомі всьому світу.

Люди ісламу натовпами виходять із кожного міста, щоб утвердити триумф своєї релігії.

О Захиснику, бережи нас!

XXIII

О Абу аль-Хусейне, володарю Сархана¹⁵, сядь у сідло і вийми меч Всевишнього.
Обирай із курайшитів та гашімітів¹⁶ найвідважніших воїнів, які завжди пермагають.

Саджай у сідла цих найхоробріших і на чолі їх нападай на невірних.

Серед темної ночі у сьайві шабель знищ армії ідолопоклонників.

Нехай ллється кров із відсічених голів,

І нехай війська ісламу здобудуть перемогу зі світанком.

Це твоя звичка, о Ти, що женеш неправедних,

У тяжкі хвилини Ти приходиш на допомогу і захищаєш невинних.

Ти спустошив найукріпленіші міста

І ти винищив невірних тисячами.

XXIV

О Бу-Аламе, володарю Рудого¹⁷, викликай армії праведників,
Мешканців населених і пустельних земель,
Видимих і невидимих святих, які блукають по землі і літають в небі, людей і
джинів.

Невидимі для ворога, ви вражаєте прихованими списками.
Ви, святі, б'єте без прицілу, і ваші стріли несуть смерть.
Мертві і живі, ви – бездоганно віддані люди.

О ви, чисті серцем, захисники слабких і пригноблених, прийдіть нам на допо-
могу;

Люди Божі, хіба це не сором для вас?
Армії ісламу знищуються, а вам байдуже!
Хіба правовірні та невірні не вбивали один одного запекло?

XXV

Отмане бен Хасане¹⁸, підведись і розгорни стяг свого пращура [Мухаммада], не
зволікай.

Абу Аюбе аль-Ансарі¹⁹, досить цього відпочинку – готуйся до бою.
Марабуте Ахмаде²⁰, ти, чия давня побожність давно відома, напади на невірних.

Допоможіть, о люди Божі, араби й правовірні чужоземці, бо тиранія іновірця
безмежна.

Зупиніть його! Повстаньте проти нього рішуче!
Ми звертаємось до вас заради любові до Аллага й заради всього згаданого вище.

На допомогу, о святі, чиє завдання – пильнувати за нами,
Щоб злочинці не раділи нашим бідам.
Мусульмани покладають сподівання лише на цей малий вогник надії,
Бо весь світ почув про їхню боротьбу.

XXVI

О Ти, що щедро даруєш Свої милості, Ти прославив вірян перемогою.
Ти змусив нашу релігію тріумфувати завдяки її захисникам.
Бо ж, воістину, після труднощів настає полегшення!²¹
Ми сподіваємось на Твою ласку, щоб ця війна закінчилася на нашу користь.

Той, хто закликає Тебе голосно чи тасмно, не буде розчарований.
Поспіши відчинити нам двері Своїх благ заради Обраного, сподвижників Абу
Рукаї²²

Та їхніх наступників, щоб ми могли славно завершити цю боротьбу.

Подаруй перемогу тим, хто захищав релігію вірян.
О Неперевершений, відвернися від тих, хто прагнув знищити іслам,
Заради кожного, кого Ти обрав для своєї прихильності,
Заради молодих чоловіків і старців, грудних немовлят і дітей будь-якого віку.

XXVII

О Ти, чиє буття й блага вічні, заради Твого величного і єдиного імені,
Заради милості, яку Ти дарував своєму пророкові Соломону,
Ти, що підкорив залізо в руці Давида, даруй перемогу військам вірян і встанови,
Щоб вони підкорялися наказам Абдул-Меджида.

Заради благань Мойсея супроти фараона, що потонув разом зі своїм військом;
Заради Ісуса, Твого істинного Духа, і заради слів, вимовлених ним ще в колисці,
Заради заслуг цих пророків, нехай той, хто звертається до Тебе, не буде відкине-
ний.

Заради молитов пророків і апостолів, від Адама до Ахмада,
Чиє ім'я так приємно вимовляти,
Залиш цього проклятого тирана серед приречених
І захисти іслам від несправедливості.

XXVIII

Я молю Тебе в ім'я тих, хто читає Коран, черпаючи скарби божественної му-
дрості,
В ім'я праведників та обраних, тих, хто проводить свої ночі в молитвах,
В ім'я славетної Мекки, Дому Божого та славнозвісного Місця²³.

Заради молитов кожного стражденного, хто благає Тебе у голос і потай,
Заради милостей, які сходять на прочан під час обходу Кааби,
Заради молитов кожного паломника у день, коли він стоїть на горі Арафат.

О Ти, Хто чує наші молитви, вислухай прохання тих, хто Тебе благає.
Захисти армії ісламу від усякої несправедливості.
Заради Того, кого Ти послав як благословення для всього світу,
Звесели Його народ містами, відібраними у ворога.

XXIX

Боже, після довгого мовчання даруй нам радісні новини, щоб ми могли вільно
дихати.

Заради любові до глав релігійних обрядів²⁴ і тих, хто прийшов після них та піз-
нав блага віри,
Заради заслуги шести Книг²⁵ і тих, хто укладав і тлумачив релігійні твори.

Заради любові до тих, хто читає Скрижалі, до побожних людей і до вчених,
До тих, хто молиться на чотках, і до засновників шкіл суфізму²⁶ загалом,
До тих, хто мчить, як вітер, до мандрівників і до тих, хто досконало пізнав таєм-
ниці.

Заради любові до того, кому Ти віддаєш перевагу серед обраних,
А також до того, хто любить Тебе з глибини свого серця.
О Творцю, Ти – наша опора. В ім'я Твоєї справедливості благаю Тебе.
Нехай сяйво ісламу осяє Всесвіт.

XXX

Подібно до весни, мусульмани сповнюють нового запалу й збираються, щоб
продовжити війну.

Здалеку спостерігачі з цікавістю стежать за різними фазами боротьби.
Ось уже близько року наші хоробрі воїни ховають загиблих, змагаючись у за-
взятті.

На морі спалахує війна, і кораблі тонуть або згорають.
Безліч людей загинуло під час взяття фортець і міст.
Розтопані й поховані трупи незліченні.

Натхнені Вірою, правовірні збігаються з усіх боків,
Почувши про те, що діється.
З ласки Божої іноземні держави допомагають Султанові кораблями й арміями,
Після того як дістали звістку про війну.

XXXI

О Ти, що приховуєш наші вади [від очей людей], захисти нас в обох світах від жаху.

Не осором нас перед людьми, заради Того, Хто є вінцем пророків і посланців.
Ми потопасмо в гріхах, о Щедрий, а наші вчинки – серед найгірших.

Ми зустріли Антихриста, і він серед нас.
Він затьмарив наш розум принадою гріха і прийшов до нас раніше призначеного дня.

Поспіши дарувати нам велику милість, о Ти, Хто вирішує нашу долю.

День, коли Ти врятуєш нас від цього лиха, стане святом для вірян.
Чи побачать наші очі цей щасливий день?
Серце скорботного наповниться радістю і спокоєм,
Коли святкові прапори замайорять над містами.

XXXII

Я завершую благословенням Вінця посланців цю цікаву історію,
Що містить у собі всілякі прикраси, немов весняний луг, усіяний квітами.
Вона приносить розраду і тому, хто живе у достатку, і тому, чий щок зрошений сльозами.

Я скорочую виклад цієї епічної поеми.
Мусульмани здобули перемоги в битвах.
Я сподіваюся, що Творець усього воздасть мені Своїми благами.

Бен Ісмаїл²⁷ благає про Твою щедрість, о Благодійнику,
Перед брамою милосердя тягар моїх гріхів гнітить мене.
Прости мені всі мої провини, як і всім вірянам,
О Ти, Чия ласка є благодаттю, а Ім'я – саме джерело милості.

XXXIII

Я скорочую цю історію у віршах, бо боюся, що смерть прийде раніше, ніж я її закінчу.

Можливо, Аллаг дарує мені Свою ласку, адже лише Його волею довершуються справи.

Наші хоробрі воїни віддали життя, захищаючи стяг віри.

Мусульмани з мечами, що зносять голови, безупинно переслідують ворога,
Немов лавина снігу, що котиться з гір, чи буря, що розгортає свою лють.
О Ти, Володарю нашої долі, будь милостивим. О Ти, що випробовуєш нас, прости нам.

Релігія зміцнилася, і яскрава зірка засяяла вірянам,
Принісши їм радість і втіху через 1270 років після того,
Як переселенці залишили Мекку разом із Мухаммадом.
Історія ця довга, тож ми скорочуємо її виклад.

¹ Автор порівнює свій твір із поемою “Касида аль-Бурда”, написаною єгипетським суфієм аль-Бусірі у XIII ст. Це ода на честь пророка Мухаммада, який, за легендою, явився поетові уві сні і вилікував його від паралічу, загорнувши в мантію. Вважається, що твір має цілющі властивості, тому часто читається під час богослужінь і різних обрядів, а також багатократно промовляється біля паралізованих людей для їхнього зцілення [Sobieroj 2016].

² Вислови “Обраний”, “Твій улюбленець”, “Твій друг”, “Прославлений”, “Вінець посланців” та інші подібні вирази в тексті описують пророка Мухаммада.

³ Абдул-Меджид I (1823–1861 рр.) – 31-й султан Османської імперії, період правління якого припав на 1839–1861 рр. Відомий проведенням низки реформ, спрямованих на європеїзацію і модернізацію держави, а також участю у Кримській війні 1853–1856 рр., у якій турецькі війська здобули перемогу завдяки підтримці Франції, Великої Британії і Сардинії [Akkurt 2017].

⁴ Гурії згадуються у 55-й і 56-й сурах Корану як прекрасні незаймані діви з великими чорними очима, які супроводжують праведників у раю, слугуючи їм дружинами.

⁵ Сунна – зведення текстів про життя і діяння пророка Мухаммада, яке слугує керівництвом для життєдіяльності мусульманської громади.

⁶ Донгола – місто, розташоване в Нубійській пустелі в середній течії річки Нілу. Існує дві Донголи: Нова Донгола і Стара Донгола [Beška 2020, 322]. Вони розташовані на відстані приблизно 80 км одна від одної на протилежних берегах Нілу. У тексті йдеться про Нову Донголу, яка в 1821–1885 роках була під контролем Єгипту [Beška 2020, 327]. Нині це територія Судану.

⁷ Бухарська держава, або Бухарський емірат, – це узбецька монархічна держава, що існувала з 1756 до 1920 року в Центральній Азії на територіях сучасних Узбекистану, Таджикистану і частково Туркменістану. З 1868 року країна перебувала у васальній залежності від Російської імперії. У 1920 році після окупації Червоною армією проголошено Бухарську Народну Радянську Республіку, яка в 1924 році була розділена за етнічною належністю населення між Узбецькою РСР, Туркменською РСР і Таджикицькою АРСР [Wilde 2017].

⁸ Автор має на увазі *Трон Всевишнього* як символ його величчя, про який згадується в Корані (сури 2:255, 7:54, 10:3, 13:2, 20:5 та інші).

⁹ Алі ібн Абу Таліб (~600–661 рр.) – четвертий праведний халіф, двоюрідний брат і зять Мухаммада (чоловік його доньки Фатіми). Брав участь у битвах при Бадрі, при Ухуді та інших вирішальних баталіях мусульман, під час яких прославився своєю мужністю і військовою майстерністю, за що дістав від Пророка прізвище “лев Аллага” [Наріман 2025].

¹⁰ Ахмад є одним із варіантів, яким називають пророка Мухаммада, оскільки ці два імені є спільнокореневими.

¹¹ В оригіналі використано катойконім *абіссінці*, що позначає вихідців з Ефіопії. Свого часу до Арабського халіфату прибувала така кількість рабів з цієї країни, що поступово значення слова розширилося і воно позначає будь-якого чорношкірого невольника [Ben Cheneb 1907, 205].

¹² Кааба – головна мусульманська святиня, розташована в м. Мекці.

¹³ Ускюдар, Галата, Касим-Паша – назви житлових районів Стамбула середини XIX ст.

¹⁴ Зуль-Карнайн згадується у 18-й сурі Корану як легендарний праведний воїн, що подорожував на Схід і побудував стіну для захисту людей від народів Яджудж і Маджудж.

¹⁵ Дослівно “батько Хусайна” – це звертання до Алі ібн Абу Таліба. Сархан – кличка його коня.

¹⁶ Курайшити – арабське плем’я, яке володіло центральною частиною Аравійського півострова з центром у м. Мекці в V–VII століттях. Пророк Мухаммад є вихідцем із роду гашімітів (Бану-Гашім), що входить до цього племені.

¹⁷ Абд аль-Кадір аль-Джілані (491–561 рр.), прозваний Бу-Аламом (“той, хто несе прапор”) – відомий суфійський філософ іранського походження, який вирізнявся своїми богословськими знаннями та зразковою побожністю. Він є найшановнішою релігійною особою в Алжирі. Рудий – кличка його коня.

¹⁸ Можливо, йдеться про одного з правників пророка Мухаммада.

¹⁹ Абу Аюб аль-Ансарі (576–674 рр.) – сподвижник пророка Мухаммада, відомий тим, що саме в його домі спочатку жив Пророк після переїзду з м. Мекки до м. Медини. Абу Аюб брав участь у битвах при Бадрі, Ухуді, Хайбарі, Хунайні тощо. Він також приєднався до походу на Константинополь, під час якого помер і був похований під його стінами. Пізніше на

Şahin K. Ş. (2015), “Kırım Harbi’ni Konu Edinen Gazavât-nâmelerde Edebî Savaş Tasvirleri”, *International Journal of Sport Culture and Science*, Special Issue 3, pp. 701–714. (In Turkish). DOI: <https://doi.org/10.14486/IJSCS335>

Sobieroj F. (2016), *Variance in Arabic Manuscripts: Arabic Didactic Poems from the Eleventh to the Seventeenth Centuries – Analysis of Textual Variance and Its Control in the Manuscripts*, De Gruyter, Berlin & Boston. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110460582>

“The Crimean War in the French and British Satirical Press” (2017), in *Brandeis University*, February 1, available at: <https://www.brandeis.edu/library/archives/essays/special-collections/crimean-war.html> (accessed September 21, 2025).

Wilde A. (2017), “The Emirate of Bukhara”, in *Oxford Research Encyclopedia of Asian History*, October 26, available at: <https://oxfordre.com/asianhistory/display/10.1093/acrefore/9780190277727.001.0001/acrefore-9780190277727-e-14?rskey=CdYXSF&result=1> (accessed September 21, 2025). DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190277727.013.14>

REFERENCES

Nariman H. (2025), “Korotka biohrafiiia Ali inb Abu Taliba (nekhai bude zadovolenyi nym Allah)”, in *Asotsiatsiia musulman Ukrainy*, April 29, available at: <https://amu.org.ua> (accessed September 26, 2025). (In Ukrainian).

Reient O. (2014), “Chomu Krymska viina 1853–1856 rr. stala yavvshchem mizhnarodnoho suspilnoho zhyttia?”, v *Krym: shliakh kriz viky. Istoriiia u zapytanniakh i vidpovidiakh*, Institute of History of Ukraine, NAS of Ukraine, Kyiv, pp. 227–235. (In Ukrainian).

Yarosh O. A. (2020), “Badavi, Ahmad al”, in *Velyka ukrainska entsyklopediia*, December 11, available at: <https://vue.gov.ua/> (accessed September 26, 2025). (In Ukrainian).

Akkurt I. (2017), “Dört Padişah Badası Sultan Abdülmecid”, in *Istanbul Tarih*, February 15, available at: <https://www.istanbultarih.com/makale/dort-padisah-babasi-sultan-abdulmecid-han.html> (accessed September 27, 2025). (In Turkish).

Ben Cheneb M. (1907), “Préface, traduction de l’arabe et commentaires à ‘La Guerre de Crimée et les Algeriens’”, *Revue Africaine*, No. 51, pp. 169–222.

Beşka E (2020), “Swan Song in the Nile Valley: The Mamlūk Statelet in Dongola (1812–1820)”, *Asian and African Studies*, Vol. 28, No. 2, pp. 315–329.

Chitour C. E. (2025), “Les neuf guerres des Algériens qui se sont battus pour la France: Le devoir d’inventaire”, in *Mondialisation.ca*, July 27, available at: https://www.mondialisation.ca/les-neuf-guerres-des-algeriens-qui-se-sont-battus-pour-la-france-le-devoir-dinventaire/5700581?doing_wp_cron=1757243046.1149940490722656250000 (accessed September 21, 2025).

Dellaï A. A. (2015), *Poètes populaires du Maghreb et identité. Approche socio-anthropologique. Thèse de Doctorat en Sciences*, Université d’Oran 2.

Ho T.-C. (2024), “The Crimean War”, in *Oxford Bibliographies*, August 20, available at: <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199799558/obo-9780199799558-0216.xml> (accessed September 22, 2025).

Khatibi S. (2023), “Jazā’ iriyyūn šannū ḥarḃan ‘alā Rūsiyā”, in *Al-Quds al-‘arabi*, August 11, available at: <https://www.alquds.co.uk/جزائريون-شنوات-حربا-على-روسيا/#:~:text=%20أجل%20من%20جاؤوا%20من%20الذي%20احتل%20بلادهم%20عام%201830%20الحرب%20ولا%20الذي%20احتل%20بلادهم%20عام%201830> (accessed September 28, 2025). (In Arabic).

Küçük Konur H. (2024), “Hazrat Abu Ayyub Al-Ansari”, *YeniAsya*, March 12, available at: https://www.yeniasya.com.tr/havva-kucuk-konur/ebu-eyyub-el-ensari-hazretleri_594594 (accessed September 27, 2025). (In Turkish).

Şahin K. Ş. (2015), “Kırım Harbi’ni Konu Edinen Gazavât-nâmelerde Edebî Savaş Tasvirleri”, *International Journal of Sport Culture and Science*, Special Issue 3, pp. 701–714. (In Turkish). DOI: <https://doi.org/10.14486/IJSCS335>

Sobieroj F. (2016), *Variance in Arabic Manuscripts: Arabic Didactic Poems from the Eleventh to the Seventeenth Centuries – Analysis of Textual Variance and Its Control in the Manuscripts*, De Gruyter, Berlin & Boston. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110460582>

“The Crimean War in the French and British Satirical Press” (2017), in *Brandeis University*, February 1, available at: <https://www.brandeis.edu/library/archives/essays/special-collections/crimean-war.html> (accessed September 21, 2025).

Wilde A. (2017), “The Emirate of Bukhara”, in *Oxford Research Encyclopedia of Asian History*, October 26, available at: <https://oxfordre.com/asianhistory/display/10.1093/acrefore/9780190277727.001.0001/acrefore-9780190277727-e-14?rskey=CdYXSF&result=1>

190277727.001.0001/acrefore-9780190277727-e-14?rskey=CdYXSF&result=1 (accessed September 21, 2025). DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190277727.013.14>

Сіді Мохаммед бен Ісмаїл ал-Джазаїрі

КРИМСЬКА ВІЙНА Й АЛЖИРЦІ /

Переклад з арабської, вступна стаття та коментарі О. С. Аліменко

У публікації представлено український переклад поеми “Війна османів з московитами”, більш відомої під назвою “Кримська війна й алжирці”, створеної шейхом Сіді Мухаммедом Бен Ісмаїлом ал-Джазаїрі арабською приблизно в середині 1850-х років. Ця касида є типовим зразком північноафриканської поезії *мальхун*, яка поєднує мелодійний ритм, багатство образів і риторичних засобів, використовуючи народну мову для передачі історичних подій, моральних уроків і релігійних тем. Поема вперше була опублікована в 1907 році в журналі “Revue Africaine” разом із французьким перекладом, виконаним відомим алжирським ученим шейхом Мухаммедом Бен Шенебом.

Поема надає детальний опис подій Кримської війни 1854 року, аналізуючи як воєнні дії, так і ширший політичний контекст того часу. Вона підкреслює жорстокість і суворість битв, а також страждання і жертви, яких зазнавали алжирські солдати, перебуваючи на службі в далеких країнах. Структурно поема являє собою синтез літературних форм: вона функціонує як епос, зображуючи реальні історичні події з наративною послідовністю та драматичною інтенсивністю, водночас слугуючи панегіриком на честь пророка Мухаммеда. Така подвійна природа дає змогу твору функціонувати одночасно на історичному та релігійному рівнях, надаючи уявлення про взаємозв’язок політичних, військових і релігійних аспектів у північноафриканській літературі середини XIX століття.

Вступна стаття пропонує детальний аналіз художніх і структурних особливостей поеми, розглядаючи її композиційні засоби, наративні стратегії та використання поетичних і риторичних прийомів для відтворення історичних подій і передачі моральних та релігійних послань. Також пояснюються спеціалізована термінологія, контекстуальні посилення та культурно специфічні вирази, що сприяє адекватному розумінню тексту в його історичному та літературному контекстах. Крім того, коментарі до перекладу надають стислу, але змістовну інформацію про історичні постаті та коранічних персонажів, згаданих у поемі, що дає змогу розташувати твір у взаємопов’язаних площинах історії Північної Африки XIX століття, ісламської літературної традиції та ширшого соціально-політичного контексту Кримської війни.

Ключові слова: алжирська література; касида; Кримська війна; мальхун; поезія; Сіді Мохаммед бен Ісмаїл ал-Джазаїрі

Переклад надійшов до видання 29.09.2025

Прийнято до друку після рецензування 23.12.2025

Опубліковано 14.04.2026